

Ὁ δεύτερος, ὁ Τρότσκυ, ἕνας ἀνεδαφικός Ἑβραῖος μὲ δυτικὴ πνευματικὴ εὐελιξία, ποὺ εἶχε τὴ φιλοδοξίαν νὰ γίνῃ ὁ ὀργανωτὴς τοῦ χάους καὶ ποὺ ἔπρεπε γι' αὐτὸ νὰ ἐξαπολύσει τὸ χάος γιὰ νὰ χεῖ ὕστερα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ ὀργανώσει, ἕνας τύπος πολὺ πιὸ ἀνθρώπινος ἀπὸ τὸν Λένιν ποὺ ὡστόσο ἐπνίξε συνειδητὰ μέσα του τὸν ἀνθρωπισμὸν. Ὁ Τρότσκυ ἦταν ἴσως πιὸ ἀσκητικὸς ἀπὸ τὸν Λένιν ποὺ ἔχει εἰσαφημισθεῖ σὰν ὁ μέγας ἀσκητὴς. Ἀσκητὴς εἶν' ἐκεῖνος ποὺ, ἐνῶ ἔχει ἀπὸ τὴ φύση κι' ἄλλες δυνατότητες, τίς πνίγει μόνος του. Ὁ Λένιν δὲν ἐπνίξε τίποτε μέσα του. Ὅ,τι εἶχε πνίγει μέσα του, τὸ εἶχε πνίξει ἢ ἴδια ἢ φύση.

Κανένας, γύρω στὰ 1905, δὲν εἶχε φαντασθεῖ ὅτι ἡ τύχη τοῦ κόσμου εἶχε ἀρχίσει νὰ παίζεται στὰ χέρια δυὸ ἀνθρώπων τόσο παραμερισμένων καὶ σκοτεινῶν, ὅπως ὁ Λένιν καὶ ὁ Τρότσκυ. Οὔτε οἱ ἡγέτες τοῦ δυτικοῦ κομμουνισμοῦ ἢ σοσιαλισμοῦ δὲν τὸ φαντάστηκαν. Κι' ἀκόμα λιγότερο ὁ Ντελκασέ, ὁ Μπύλωφ ἢ ὁ Ἐδουάρδος Γκρέυ, οἱ συμβατικοὶ αὐτοὶ πολιτικοὶ ποὺ οὔτε αὐτοί, οὔτε ἄλλοι στὶς χώρες τους, δὲν ἦταν πραγματικοὶ ἡγέτες λαῶν. Ὅλοι τους, ὡς τὰ 1914, εἶχαν στρέψει τὴν προσοχὴ τους περισσότερο πρὸς τὰ ἔξω παρά πρὸς τὰ μέσα. Διπλωματικοὶ συνδυασμοί, συμμαχίες, μυστικὲς συνεννοήσεις, συμβολικὲς ἐπισκέψεις ἡγεμόνων σὲ φιλικὲς πρωτεύουσες, ὑπερπόντιοι ἀνταγωνισμοί, τέτοια ἦταν τὰ γεγονότα ποὺ παίρνουν τὴν πρώτη ἱστορικὴ θέσιν στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας. Γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ Μαρόκου ἐξαντλοῦνται δυνάμεις καὶ προσπάθειες ποὺ εἶχαν ὡς κτυπητὸ στὴν πολιτικὴ ἐπιφάνεια ἀποτέλεσμα νὰ πέσει ὁ Ντελκασέ πρὶν ἀπὸ τὴ διάσκεψιν τοῦ Ἀλγεσίρας καὶ ν' ἀπολυθεῖ ὁ Φρειδερίκος φὸν Χόλσταϊν ἐξ αἰτίας τῆς. Μιὰ ὑπερβολικὴ προσοχὴ τῶν Κυβερνήσεων στὴν ἐπιφάνεια τῆς ἱστορίας χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας. Κι' ὁ αἰῶνας, οὐσιαστικά, εἶχε ἀρχίσει μὲ γεγονότα καὶ ἐξελίξεις ποὺ σημειώνονταν πολὺ πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἱστορίας.

5.— Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἄρχισε σὰν ἕνας μέγας ἀναχρονισμὸς καὶ συγχρονίστηκε, ξαφνιάζοντας τοὺς ἴδιους τοὺς δράστες τοῦ μεγάλου κακοῦ, ἀφοῦ ξέφυγε οὐσιαστικά ἀπὸ τὰ χέρια τους. Τὸν «ἀναχρονισμὸν» τὸν βλέπομε στὴν ἐπικράτησιν πολλῶν τυχαίων περιστατικῶν ποὺ στὸν αἰῶνα

τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν παγκόσμιων ἀλληλεξαρτήσεων μοιάζουν νὰ εἶναι ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου. Ἡ Βιέννη καὶ τὸ Βερολίνο πίστευαν ὅτι ὁ Τσάρος θ' ἀρνιόταν νὰ ἐκδηλώσει τὴν ἀλληλεγγύη του με τοὺς δολοφόνους ἐνὸς μέλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας. Ὅταν ἡ ἀναχρονιστικὴ αὐτὴ ἐλπίδα φάνηκε νὰ μὴν εἶναι βásiμη, ὁ Κάιζερ Γουλιέλμος ὁ Β', πού στὸ βάθος παρ' ὅλη τὴν προκλητικὴ του ὑπόσταση φοβόταν τὸν πόλεμο, προσπάθησε, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, νὰ κατευνάσει τὴ Βιέννη. Ὁ Τσάρος, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τύπος διστακτικὸς καὶ εἰρηνόφιλος ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία, ἔκανε ὅ,τι μπορούσε γιὰ ν' ἀποφύγει τὴ γενικὴ ἐπιστράτευση πού θὰ τὴ θεωροῦσε ἡ Γερμανία σὰν πρόκληση καὶ ἀπειλὴ ἐναντίον της. Ὑποχρεώθηκε, ὡστόσο, νὰ ὑποκύψει στὴν πίεση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου του πού εἶχε βέβαια προετοιμάσει ἓνα σχέδιο γιὰ μερικὴ ἐπιστράτευση με στόχο τὴν Αὐστρουγγαρία, ἀλλὰ πού δὲν εἶχε προετοιμάσει τὸ σχέδιο τῆς μετατροπῆς της, ἂν τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ ἀνάγκη, σὲ ἐπιστράτευση γενικὴ. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ σπουδαιότερα τεχνικὰ καὶ ἀπὸ μιὰ βαθύτερη ἱστορικὴ ἄποψη τυχαῖα περιστατικὰ πού ἔγιναν μοιραῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κόσμου. Τὸ δεύτερο ἔχει σχέση με τὸ Γερμανικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο. Τὸν κίνδυνο ἐνὸς διμέτωπου πολέμου, σύμφωνα με τὸ περίφημο σχέδιο τοῦ στρατηγοῦ Σλίφεν πού εἶχε βέβαια παραχωρήσει τὴ θέση του ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου στὸν Μόλτκε τὸ νεώτερο ἀπὸ τὰ 1905, ἀλλὰ πού τὸ πνεῦμα του ἐξακολουθοῦσε νὰ δεσπόζει, δὲ μπορούσε ἡ Γερμανία νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει ρίχνοντας τὸ κύριο βᾶρος πρῶτα στὸ ἀνατολικὸ της μέτωπο κ' ὕστερα στὸ δυτικὸ, ἀλλὰ μόνον ἀντίστροφα. Μονάχα μιὰ ραγδαία συντριπτικὴ ἐνέργεια κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ μάλιστα με παραβίαση τῆς βελγικῆς οὐδετερότητας πού τὴν εἶχαν ἐγγυηθεῖ οἱ ἴδιοι οἱ Πρῶσοι στὰ 1831, μπορούσε νὰ ἐξασφαλίσει στὴ Γερμανία τὴ δυνατότητα νὰ στρέψει ὕστερα τὸν κύριο ὄγκο της κατὰ τῆς Ρωσίας, ὅπου ἡ ἐνέργεια δὲ μπορούσε νὰ εἶναι ραγδαία καὶ θ' ἀπαιτοῦσε μεγαλύτερη διάρκεια. Ἡ ἀφορμὴ, ὅμως, τοῦ πολέμου εἶχε δοθεῖ μόνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ρωσίας καὶ ὄχι ἀκόμα ἀπὸ τὴ Γαλλία. Πῶς μπορούσε, λοιπόν, νὰ τεθεῖ σ' ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιο τοῦ Σλίφεν πού καὶ ὁ διάδοχός του εἶχε υἱοθετήσει σὰν τὸ μόνο σωτήριο γιὰ τὴ Γερμανία; Ἀφοῦ ἡ οὐδετερότητα τῆς Γαλλίας δὲ μπορούσε νὰ ἐξασφαλισθεῖ, ἔπρεπε προτοῦ ἀρχί-

σουν οί μεγάλες ἐπιχειρήσεις στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο νὰ κηρύξει ἡ Γερμανία τὸν πόλεμο στὴ Γαλλία βρίσκοντας μιὰν ὁποιαδήποτε ἀφορμὴ. Κι' αὐτὸ, ἀκριβῶς, ἔγινε. Ἡ παραβίαση τῆς βελγικῆς οὐδετερότητας προκάλεσε καὶ τὴν ἀνάμιξη τῆς Ἀγγλίας στὸν πόλεμο. Τὰ μεσάνυχτα τῆς 4ης Αὐγούστου τοῦ 1914 τὸ ἀγγλικὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ συνεδρίαση ἀπόλυτης σιγῆς ποὺ τὴν ἔχει περιγράψει ὑποβλητικώτατα ὁ Λόυϊ Τζῶρτζ, ὑπουργὸς τότε τῶν Οἰκονομικῶν, στὰ «Πολεμικὰ ἀπομνημονεύματά» του, πῆρε τὴν ἀπόφαση, ἀφοῦ ἡ Γερμανία ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη ποὺ ἔληγε ἡ προθεσμία τοῦ ἀγγλικοῦ οὐλιμάτουμ δὲν εἶχε δώσει ἀπάντηση ἱκανοποιητικὴ, νὰ «ρίψη τὸν κύβον». Ὁ Μπέτμαν Χόλλβεγκ, ὁ καλοπροαίρετος, ἀλλὰ ἀδύνατος γραφειοκράτης ποὺ εἶχε διαδεχθεῖ τὸν Μπύλφω στὰ 1909 ὡς ἀρχικαγκελλάριος, μὴ μπορώντας ν' ἀντιταχθεῖ στὴν παραβίαση τῆς βελγικῆς οὐδετερότητας καὶ ν' ἀποτρέψει τὴν εἴσοδο τῆς Ἀγγλίας στὸν πόλεμο, ἔνωσε τὸν ἑαυτὸ του τὴ νύχτα ἐκείνη σπασμένο κ' ἐξουθενωμένο.

Ἔτσι ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἄρχισε μὲ τὴ συρροὴ τυχαίων περιστατικῶν καὶ μὲ ὑπεύθυνους στὶς ἱστορικὰ κρίσιμες σκοπιῆς ἀνθρώπους ἀδύνατους, διστακτικοὺς καὶ ἀβουλους. Οἱ ἀδύνατοι πῆραν τὶς φοβερῶτερες ἀποφάσεις τοῦ κόσμου. Ὁ «ἀπηρχαιωμένος» Φραγκίσκος - Ἰωσήφ πῆρε τὴν πρώτη καὶ κρισιμώτερη χωρὶς νάχει κὰν συνείδηση τῶν συνεπειῶν. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς Βίλλα - Φράγκα (11 Ἰουλίου 1859), ὅπου ὁ νεαρὸς αὐτοκράτορας, 29 χρονῶν, εἶχε ὑποστεί τὴν πρώτη μεγάλη μείωση στὴ ζωὴ του, ζητοῦσε ὁ Φραγκίσκος - Ἰωσήφ κάποια ἐπανάληψη τῆς σκηνῆς μὲ ἀντίστροφους τοὺς ρόλους. Τότε τὰ εἶχε βάλει μὲ τὸ μικρὸ Πεδεμόντιο καὶ βρῆκε μπροστά του τὸν Ναπολέοντα τὸν Γ'. Τώρα, σὲ ἡλικία 84 ἐτῶν, τάβαλε μὲ τὴ μικρὴ Σερβία, ἀλλὰ δὲ βρῆκε μπροστά του μόνο τὸν Τσάρο· βρῆκε τὸν κόσμο ὁλόκληρο. Στὰ 1914, τὸ πεδίο τῆς μάχης δὲ μπορούσε νάχει μόνο τὶς διαστάσεις τῶν λόφων γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ Σολφερίνο. Οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει· ὡστόσο, ὁ Φραγκίσκος - Ἰωσήφ δὲν τῶξερε. Ὁ Μπέτμαν Χόλλβεγκ τῶξερε, ἀλλὰ ἦταν δέσμιος τῶν σχεδίων τοῦ Γερμανικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ὁ Γουλιέλμος ὁ Β', ποὺ φοβοῦταν τὸν πόλεμο, τὸν κατατίκῃσε τὸ φόβο του μόνον ὡς τραγικὸς ἠθοποιὸς βγαίνοντας στὸ μπαλκόνι τῶν ἀνακτόρων του καὶ βγάζοντας στὶς 4 Αὐγούστου ἕνα

λόγο γεμάτο στόμφο και πλαστή αυτοπεποίθηση. Ὁ Τσάρος πού εἶχε ἐγκρίνει, ἀνακαλέσει καί πάλι ἐγκρίνει τή μοιραία γενική ἐπιστράτευση, σύρθηκε κ' ἔσυρε καί τόν κόσμον ὀλόκληρον πρὸς τὸ μοιραῖο μὲ μιὰ ψυχικὴ καὶ διανοητικὴ ἀπνοια πού ἦταν βαρύτερα χαρακτηριστικὴ. Ὄταν ὁ ὑπουργὸς του Σαζόνωφ κατάρχε ν' ἀποσπᾶσει τὴ δευτέρη ἐγκριση γιὰ τὴ γενικὴ ἐπιστράτευση, σύστησε στὸν ἀρχηγὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου νὰ ἐξαφανισθεῖ ἀμέσως ἀπὸ τὸ γραφεῖο του γιὰ νὰ μὴ τὸν βρεῖ ὁ Τσάρος πρόχειρο κι' ἀνακαλέσει γιὰ δευτέρη φορὰ τὴ διαταγή. Ὅσο γιὰ τὴ Γαλλία, ἐκεῖ ὁ Πουανκαρέ καὶ ὁ Βιβιανί, ὁ Μπαρτου, ὁ Μιλλερὰν καὶ ἄλλοι ἀστοὶ καὶ μικροαστοὶ, ἂν καὶ ξιππασμένοι ἐπαιζαν χρόνια ὀλόκληρα τὸ ἐπικίνδυνον παιγνίδι τῆς «μεγάλης διπλωματίας», δὲν ἔφταιξαν ἄμεσα γιὰ τὸ κακὸ πού ξέσπασε στὰ 1914, καὶ τάχθηκαν ἀπὸ τὴ μοῖρα σὲ μιὰν ἡρωϊκὴ μονάχα ἀμυνα. Στὴν ἀποστολὴ τους αὐτὴ ἔδειξαν ἠθικὰ ὠραίες πλευρὲς, ἀλλὰ οὔτε οἱ περιστάσεις τους ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία, οὔτε ἀπὸ τὴ φύση τους ἦταν ταγμένοι νὰ πάρουν μιὰ πιὸ ὑπεύθυνη ἱστορικὴ πρωτοβουλία. Μεγαλύτερη ἦταν ἡ πρωτοβουλία τῶν Ἑγγλων κυβερνητῶν πού χωρὶς νὰ ὑποστοῦν τὴν ἐπίθεση τῆς Γερμανίας τάχθηκαν ἀπὸ τὴν ἱστορία ν' ἀποφασίσουν, ἂν ἔπρεπε νὰ δώσουν στὸν πόλεμον, πού χωρὶς δική τους ὑπαιτιότητα εἶχε ἀνάψει στὴν ἡπειρωτικὴ Εὐρώπῃ, τὴ διαστάσει ἐνὸς παγκόσμιου πολέμου. Κι' ἀφήκαν, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ πολὺωρη σιγὴ, νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση τὸ ρολοῖ πού χτύπησε μεσάνυχτα. Δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν κι' ἄλλιῶς, ἂν ἤθελαν νὰ μείνουν ὑπερήφανοι καὶ ἀφοσιωμένοι στὴν τιμὴ καὶ στὸ μεγαλεῖο τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Ποιὸς ἦταν, λοιπόν, ὑπεύθυνος; Ὄταν ὑπάρχουν ἔνοχοι, ὑπάρχουν καὶ σκοποὶ. Στὰ 1914 δὲν ἦταν κανένας ἀπόλυτος ὑπεύθυνος καὶ ἔνοχος. Ὁ κόσμος μπήκε στὴν πρώτη μεγάλη τραγωδία τοῦ αἰῶνα μας χωρὶς νὰ ὑπάρχει πουθενὰ μιὰ θέληση πού νὰ κατευθύνει τὴν ἱστορία, ἔστω πρὸς τὸ κακόν. Ὅπως λέει ὁ Ἄντρέ Ζιντ στὸ «Ἡμερολόγιόν» του, οἱ Γάλλοι, ὕστερ' ἀπὸ τὸ πρῶτον ξάφνιασμα, σκέφθηκαν ὅτι κάποιο σκοπὸ μπορούσε ν' ἀποκτήσει ὁ πόλεμος πού ξέσπασε, τὸ σκοπὸ βέβαια νὰ γίῃει κάτι σὰ μιὰ εὐρωπαϊκὴ ἔνωση, ἀλλὰ προπάντων τὸ σκοπὸ νὰ πάρει ἡ Ἰταλία τὴν Τεργέστη, νὰ πάρει πίσω ἡ Δανία τὸ Σλέσβιγκ, καὶ νὰ κερδίσει ἡ Γαλλία πάλι τὴν Ἀλσατία. Ἦταν.

ὅμως, οἱ σκοποὶ αὐτοὶ ἀνάλογοι μετὰ τὸ μεγάλο γεγονός πού εἶχε ἀρχίσει νὰ σημειώνεται, καὶ ἦταν τάχα σκοποὶ πού ἀνταποκρίνονταν στὸ νόημα τοῦ αἰῶνα; Πέρ' ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικόν, ἕνας καλὸς καὶ σοφὸς ἄνθρωπος, μετὰ ἀκέραιο πνεῦμα καὶ ἤθος, ὁ πρόεδρος Οὐίλσον, ἀνακάλυψε στὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὅταν πιά καὶ τὰ παιδιὰ τοῦ νέου κόσμου πολεμοῦσαν στὸ δυτικὸ μέτωπο, τοὺς σκοποὺς τοῦ πολέμου. Καὶ τοὺς διατύπωσε στὰ περίφημα δεκατέσσερα σημεῖα του. Τὸ πρῶτο ἀφοροῦσε τὴν κατάργησιν τῆς μυστικῆς διπλωματίας· τὸ τελευταῖον τὴν ἴδρυσιν μιᾶς κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Ὅταν, ὅμως, ὁ Ἀμερικανὸς Πρόεδρος διατύπωνε τοὺς ὅρους του, οἱ ὅροι αὐτοὶ ἦσαν ξεπερασμένοι ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ γενικώτερη πορεία τοῦ αἰῶνα (στὴ Ρωσία εἶχε ἤδη ἐπικρατήσῃ ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάστασις), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πάθος πού ἔκανε τὸν ψυχραῖμο Οὐίλσον νὰ ἐπισκισθῇ ἀπὸ τὸν βίαιον Κλεμανσώ. Ὁ Κλεμανσώ δὲν ἦταν δημιουργός· ἦταν ἥρωας. Ἡ γῆ καὶ ἡ ψυχὴ τῆς Γαλλίας εἶχαν τόσο ἀνασκαφεῖ ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὶς ὀδύνας πού μόνον ὁ ἥρωας μπορούσε νὰ κρατηθῇ ὀρθίος ἐπάνω τους. Κι' ὁ ἥρωας ἦταν ὁ Κλεμανσώ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ γιατρός, πῆγε εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἔγινε δάσκαλος τῆς γυμναστικῆς σ' ἕνα σχολεῖον κοριτσιῶν, βρέθηκε δήμαρχος Μονμάρτρης στίς ἐπαναστατικὰς ὥρας πού διαδέχθησαν τὴν ἡττάν τοῦ 1870, ἦταν εἰς τὴν βουλὴν τῆς τρίτης δημοκρατίας ὁ ἀρνητὴς ὅλων τῶν κυβερνήσεων ὡσπύ ἐπεσε θύμα μιᾶς βαρειᾶς συκοφαντίας καὶ τοῦ ἀρνήθηκε ὁ λαὸς τὸ δικαίωμα νὰ ξαναμπεῖ γιὰ χρόνια εἰς τὴν βουλὴν, ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν Ντρεῦφούς, ἀναδείχθηκε περισσότερο ὡς δημοσιογράφος παρά ὡς πολιτικός, ἔγραψε ἕνα ἀσήμαντον μυθιστόρημα, ἔγινε γιὰ πρώτη φορά πρωθυπουργός εἰς τὸ 1906 καὶ ἀντιμετώπισε μετὰ σκληρότητα μιὰ μεγάλη ἐργατικὴ ἀπεργίαν, καὶ ἔγινε εἰς τὸ τέλος, εἰς τὰ ἑβδομηταεξὶ χρόνια του, ὅταν ἡ Γαλλία κατρακυλοῦσε καὶ ἡ ἡττοπάθεια εἶχε ἀρχίσει νὰ κυριεύει τὴν βουλὴν καὶ τὸ στρατό, μέγας ἄνθρωπος, ὁ δυνατότερος καὶ θεληματικώτερος ἄνθρωπος τῆς Εὐρώπης τὴν ὥραν ἐκείνην. Ρίχνοντας τὸ Νοέμβριον τοῦ 1917 τὴν Κυβέρνησιν τοῦ σοφοῦ μαθηματικοῦ Παινλεδέ, τυφεκίζει χιλιάδας στρατιῶτας, στέλνει εἰς τὸ στρατοδικεῖον διάσημα μέλη τῆς βουλῆς, χτεσινοὺς ὑπουργούς, τρέχει μόνος του εἰς τὰ χαρακώματα, νικάει ὀριστικὰ τὴν ἡττοπάθειαν, ἐπιβάλλει τὸν Φὸς ἀρχιστράτηγον ὅλων τῶν συμμαχικῶν

στρατευμάτων στο δυτικό μέτωπο και με την τύχη ως βοηθό (κανένας δεν έγινε ως Ιστορικός δράστης μεγάλος χωρίς να τον βοηθήσει ή τύχη) ανακηρύσσεται στην Ιστορία ο μεγάλος νικητής. Ἡ τύχη του ήταν ἡ σύμπτωση τῆς μεγάλης ὥρας του με τὴν ἀφίξη τῶν μυριάδων Ἀμερικανῶν στρατιωτῶν καὶ ἡ ὑποτίμηση τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου ἀπὸ μέρους τῶν Γερμανῶν (τὸ μέτωπο αὐτὸ τὸ εἶχε κι' ὁ Κλεμανσώ ὑποτιμήσει, ἀλλὰ στὴν τάση του αὐτὴ βρῆκε ἀντιμέτωπο τὸν εὐφυέστατο Λούδ-Τζώρτζ).

Ὅταν ὁ Οὐίλσον ἔφτασε στὸ Παρίσι, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1918, ἔπεσε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, καὶ βρῆκε ὄρθιο ἐμπρὸς του, ὄρθιο ἐπάνω στὴ γῆ τὴν ἀνασκαμένη, τὸν Κλεμανσώ. Λίγο ἔλειψε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὁ Οὐίλσον γερμανόφιλος. Κι' ὅμως, στὸ βάθος, ὁ ἰδεαλιστὴς Οὐίλσον ἦταν πιὸ ρεαλιστὴς ἀπὸ τὸν Κλεμανσώ, ὅταν ἐτόνιζε ὅτι μιὰ εἰρήνη βασισμένη στὴν ταπείνωση τῆς Γερμανίας θὰ προκαλοῦσε μιὰ τόσο πικρὴ ἀνάμνηση ὥστε οἱ ὄροι τῆς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ διεκδικήσουν τὴν ἀναγκαία διάρκεια. Ὡστόσο, ὁ Κλεμανσώ ἦταν ἀνένδοτος· καὶ πιὸ ἀνένδοτος ὁ στρατάρχης Φὸς ποὺ ἦρθε σὲ σύγκρουση καὶ μ' αὐτὸν τὸν ἀνένδοτο Κλεμανσώ. Ὁ Οὐίλσον, ὁ μόνος ποὺ σκέφθηκε τὴν εἰρήνη σὰν ἓνα παγκόσμιο φαινόμενο, νικήθηκε στὸ Παρίσι. Κι' ἂν δὲν ἐπικράτησαν πέρα γιὰ πέρα οἱ ἀπόψεις τῶν Γάλλων, αὐτὸ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ ὄχι τόσο στὴν ἀντίσταση τοῦ Οὐίλσον, ὅσο στὴν ἀντίσταση τῶν Ἑγγλων ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἐπιτρέψουν νὰ δυναμώσει ἡ Γαλλία πολὺ καὶ νὰ πάρει στὴν Εὐρώπη τὴ θέση ποὺ εἶχε ἀδειάσει μετὰ τὴν πτώση τῆς Γερμανίας. Λάθος κι' αὐτὸ μεγάλο. Οἱ Ἑγγλοι δὲν ἔδειξαν στὴν περίσταση αὐτὴ οὔτε ἰδεαλισμό, οὔτε ρεαλισμό, ἀλλὰ νόμισαν ὅτι εἶχαν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ χρέος ν' ἀκολουθήσουν σὲ μιὰ τόσο μεγάλη ὥρα τὴ γραμμὴ ἐνὸς ὀππορτουניστικοῦ ἐμπειρισμοῦ. Τὸ Φόρειν-Ὄφρις ἔκανε λάθος στὴν ἐκτίμηση τῆς ὥρας, καὶ εἶναι στὴν παράδοσή του νὰ συγχέει τὶς μεγάλες μετὰ τὶς μικρὲς ὥρες. Τὶς τελευταῖες τὶς ἀντιμετωπίζει σχεδὸν πάντοτε ἀριστοτεχνικά. Ὁ ὀππορτουνισμὸς στὶς ὥρες τῶν μεγάλων λύσεων εἶναι ἀνεπίκαιρος. Ἡ ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ πέρα γιὰ πέρα ἡ ἀποψη τοῦ Οὐίλσον καὶ νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ δίκαιη εἰρήνη μετὰ τὴν ἰσοδύναμη θετικὴ συμβολὴ νικητῶν καὶ ἠττημένων (χωρὶς ποινικὲς κυρώσεις οἰκονομικῆς ἢ ἄλλης μορφῆς) ἢ ἔπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ

μιά πολύ ισχυρή Γαλλία που θα παίρνε στην Εύρωπη τη θέση που έχασε ακριβώς η Γερμανία. Δεν έγινε, όμως, ούτε το πρώτο, ούτε το δεύτερο. Κι' ο κόσμος έμεινε ξεκρέμαστος. 'Ο Ούϊλσον γύρισε στην 'Αμερική με χαμένο το κύρος του, βρήκε μπροστά του ένα κογκρέσσο έχθρικά διατεθειμένο απέναντί του, που άρνήθηκε να επικυρώσει τη συνθήκη ειρήνης, και σε λίγο έχασε και τις εκλογές. Οί 'Ηνωμένες Πολιτείες, που με τὰ χείλη του Ούϊλσον είχαν διακηρύξει την ιδέα της Κοινωνίας τών 'Εθνών, έμειναν έξω από τον οργανισμό της Γενεύης που από τὰ πρώτα του βήματα φάνηκε αναιμικός και άνικανος για σοβαρές αποφάσεις.

6.— 'Απ' όλες τις ιδέες του Ούϊλσον, εκείνη που πραγματοποιήθηκε στο μεγαλύτερο βαθμό ήταν ή ιδέα που ήταν ακριβώς ξένη προς την υπερεθνική συνθετική υπόσταση και συνείδηση τών 'Ηνωμένων Πολιτειών και που ο Ούϊλσον την υποστήριξε από καθηγητική αντικειμενικότητα : ή ιδέα τών έθνοτήτων. Στην εφαρμογή της ξέφυγαν, βέβαια, οί Εύρωπαίοι πολιτικοί από την καθηγητική σκέψη του Ούϊλσον. Δέ θέλησαν να την εφαρμόσουν δίκαια και αντικειμενικά στην περίπτωση του 'Ελληνικού 'Εθνους, όπου ή εφαρμογή της ήταν και όροθετικά εύκολώτατη και ήθικά όλοκάθαρη, αλλά και για τη διαμόρφωση συνθηκών ασφαλείας και πολιτισμού στην κρίσιμη περιοχή της 'Ανατολικής Μεσογείου επιδεδημένη. Μιά ισχυρότερη 'Ελλάδα θάταν και στα 1940 - 1941 ένας ακόμα πιό ισχυρός φίλος, ένας ακόμα πιό αποτελεσματικός υπερασπιστής της αλήθειας και της δημοκρατίας στο κρισιμώτερο σταυροδρόμι του κόσμου και στο καλύτερο προγεφύρωμα τών υπερπόντιων μεγάλων Δημοκρατιών. 'Από την άλλη μεριά, οί μεγάλοι στο Παρίσι έδειξαν μιὰ μεροληπτική γενναιοδωρία απέναντι άλλων κρατών, όπως ή Τσεχοσλοβακία και ή Ρουμανία, χωρίς να καταλάβουν ότι, ενώ προκαλούσαν έτσι το άχρηστο δυνάμωμα κρατών καταδικασμένων από τη γεωγραφική τους θέση να τηρήσουν σε ώρα κινδύνου αναγκαστικά μιὰ στάση παθητική, άνοιγαν πληγές και δημιουργούσαν νέες άφορμές άνωμαλιών.

'Ωστόσο, είτε με τρόπο δίκαιο και αντικειμενικό, είτε όχι, ή ιδέα τών έθνοτήτων πραγματοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Τρείς χιλιάδες περίπου μίλλια νέων διεθνών συνόρων προστεθήκαν στην Εύρωπη. 'Ετσι, όπως είχαμε την εύκαιρία να παρατηρή-

σουμε παραπάνω, τὴν ὥρα πού ὁ αἰώνας ἀπαιτοῦσε ἐξελίξεις καὶ διαμορφώσεις ὑπερεθνικές, ὁ στενὸς χώρος τῆς Εὐρώπης κατακερματίστηκε ἀκόμα περισσότερο. Ἡ συμμαχία πού ἔσπευσε ἡ Γαλλία νὰ συνάψει, στὰ 1919, μετὰ τὴν Πολωνία, τὴν Τσεχοσλοβακία, τὴ Γιουγκοσλαβία καὶ τὴ Ρουμανία, καθὼς καὶ ἡ « Μικρὴ Ἀντάντ » πού ἴδρυσαν, μετὰ τὴν ὑποκίνηση τῆς Γαλλίας καὶ κάτω ἀπὸ τὴ σκιά της, οἱ τρεῖς τελευταῖες χώρες, ἦταν μικρὴ πολιτικὴ ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴ διπλωματία τοῦ 19^{οῦ} αἰῶνα καὶ δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μετὰ τὶς ἀνάγκες καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ αἰῶνα μας. Τὸ ἀντιστάθμισμα στὸν κατακερματισμὸ πού θάπρεπε νὰ εἶχε γίνῃ στὴν ὥρα του, δηλαδὴ στὸ 19^{οῦ} αἰῶνα, δὲ μπορούσε νὰ ἐπιδιωχθεῖ ἀποτελεσματικὰ μετὰ ἀμυντικὲς συμμαχίες ἢ μετὰ τὸ σύστημα τῶν σφαιρῶν πολιτικῆς ἐπιρροῆς.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, ὅπως ἄρχισε σὰν ἕνας μεγάλος ἀναχρονισμὸς, ἔτσι καὶ στὴ συμβατικὴ του ἔκβαση παρουσίασε πολλὰ ἀναχρονιστικὰ στοιχεῖα. Ὁ συγχρονισμὸς του πρὸς τὸν αἰῶνα ἐκδηλώθηκε στὰ μέσα καταστροφῆς πού ἔθεσε σ' ἐνέργεια, στὸ καταπληκτικὸ μέγεθος τῶν ἀπωλειῶν, στὸν παγκόσμιον χαρακτήρα τοῦ κλονισμοῦ πού προκάλεσε, στὸ ξεσῆκωμα τοῦ « πνεύματος » τῶν μαζῶν καὶ στὴν ὑποτίμηση τῆς προσωπικῆς ὄντοτητας τοῦ ἀνθρώπου (ξεσῆκωμα καὶ ὑποτίμηση πού ὡς ἕνα σημεῖο ἦταν συνάρτηση τῶν μεγάλων στρατιῶν), καὶ στὴν κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση. Ἐνῶ τ' ἀναχρονιστικὰ στοιχεῖα πού ἐκδηλώθηκαν στὸ ξέσπασμα καὶ στὴ συμβατικὴ ἔκβαση τοῦ πρῶτου παγκόσμιου πολέμου ἦταν συνυφασμένα μετὰ τὴ συνείδηση τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν τοῦ πολέμου, τὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα πού ἔκαναν τὸν πόλεμο νὰ « συγχρονισθεῖ » μετὰ τὸν αἰῶνα μας οὔτε προβλέφθηκαν, οὔτε ἐπιδιώχθηκαν ἀπὸ τοὺς ἡγέτες, ἀλλὰ σημειώθηκαν ξεπερνώντας τὴ θέλησή τους, ξεπερνώντας κι' αὐτὴ τὴν πρόδλεψή τους.

Ἄν, ὅμως, ἡ θέληση τῶν ἡγετῶν ἀστόχησε, ἡ πρόδλεψη, βοηθημένη ἀπὸ ἀντικειμενικὰ δεδομένα, ἔπρεπε νὰ λειτουργήσει μετὰ μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Ὁ αἰώνας εἶχε καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον — ἄσχετα, λοιπόν, ἀπ' αὐτὸν — κινητοποιήσει τὶς μεγάλες ἀνατρεπτικὲς δυνάμεις. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς εἶχαν ἀρχίσει καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ 1914 νὰ δουλεύουν στὶς φυγῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ κλονίζουσαν τὴν ἠθικὴ τους ὑπόσταση. Ὁ πόλεμος ἤρθε νὰ διευκολύνῃ τὴ δράση ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων

που είχαν ήδη εκδηλωθεί. Καί διευκόλυνε τή δράση τους, μειώνοντας τήν αντίσταση τών ανθρώπων καί τών κοινωνιῶν ἀπέναντί τους, αὐξάνοντας τή δυστυχία, τήν οικονομική ἀναρχία καί τήν ἀνεργία, τονώνοντας στίς ἀδύνατες συνειδήσεις (καί σ' αὐτές ἀκόμα πού δέν πέρασαν ἀπό τή δοκιμασία τῆς προσωπικῆς δυστυχίας, σέ συνειδήσεις διανοουμένων, συγγραφέων, καλλιτεχνῶν) τήν ἀμφιβολία γιά τόν ἑαυτό τους καί τήν τάση τους πρὸς τὸ κενό, πρὸς τὸ ἀνώμαλο, πρὸς τὸ ἀνεύθυνο, πρὸς τήν παραμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου, τονώνοντας μάλιστα καί σέ συνειδήσεις ἀνικανοποίητων ἀστῶν, προπάντων νέων, τήν τάση πρὸς τήν ἄρνηση τῆς δημοκρατίας καί τοῦ ἐλεύθερου καί προσωπικὰ ὑπεύθυνου ἑαυτοῦ τους.

Ἄν τὰ βαθύτερα, τὰ ἠθικά, συμπτώματα, πού ἔδειχναν ἤδη πρὶν ἀπὸ τὰ 1914 ὅτι ὁ κόσμος εἶχε μπεῖ σέ μιὰ μεγάλη κρίση, δέν ἦταν εὐκόλο νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τών λαῶν, τὰ συμπτώματα, ἀκόμα καί τὰ αἷτια, τὰ ἐξωτερικὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δέν εἶχαν ἀπόλυτα διαφύγει ἀπὸ τήν προσοχή τους. Ἰστόσο, τ' ἀντιμετώπισαν μὲ ἀσυγχρόνιστη σκέψη. Μ' ἄλλα λόγια, μπορεῖ νὰ τὰ εἶδαν, ἀλλὰ δὲ μπόρεσαν νὰ συλλάβουν τήν πραγματικὴ τους ἔκταση καί τὸ ἀληθινὸ τους νόημα. Ἔτσι, τὸ μεγάλο σύμπτωμα — ἓνα σύμπτωμα ἀμεσώτατα ἀπὸ καί ἐπιφανειακὸ — τοῦ δημογραφικοῦ ἀδιεξόδου τῆς Εὐρώπης (τῆς στενῆς Εὐρώπης πού εἶδε τὸν πληθυσμὸ τῆς, ἀπὸ τὰ 1850 ὡς τὰ 1914, ν' ἀνεβαίνει ἀπὸ 270 σὲ 460 ἑκατομμύρια), ἔκανε τοὺς ἡγέτες τών εὐρωπαϊκῶν κρατῶν νὰ στραφοῦν πρὸς τήν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ, πρὸς τήν ἀναγέννηση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πού ἔδρασε ἀναντίρρητα ὡς ἔμμεσο αἷτιο καί στὴ δημιουργία τών ψυχολογικῶν προϋποθέσεων τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Ἦταν, ὅμως, τάχα « συγχρονισμένη » ἡ ματιὰ καί ἡ σκέψη τών ἱμπεριαλιστῶν στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ; Τὸ ὅτι δὲν ἦταν, αὐτὸ τὸ δείχνει καί μόνο του τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου πού δέν ἱκανοποίησε οὐσιαστικὰ καμιὰν ἀπὸ τίς νικητρίες χῶρες στὸν τομέα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, καί πού ἔδωσε ἀντίθετα στὸ δημογραφικὸ πρόβλημα, τὸ συνδυασμένο καί μὲ τήν κατανομή τών πρώτων ὑλῶν σέ μιὰν ὑπερτροφικὰ βιομηχανοποιημένη Εὐρώπη, ἓναν ἀκόμα κρισιμώτερο χαρακτήρα. Ὁ κόσμος, ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, γιά λόγους πού συνδέονται μὲ τήν καταπληκτικὴ πρόοδο τῆς τεχνικῆς καί τῆς οἰκονο-

μίας, τῶν ἐλεύθερων καὶ προπάντων τῶν μονοπωλιακῶν μορφῶν τῆς τελευταίας, δὲ μπορούσε πιά νὰ ἐπιτρέψει τὸν ἱμπεριαλισμὸ στὴν παλαιὰ του μορφή, σὲ μιὰ μορφή πού καθιστοῦσε δυνατὴ καὶ τὴν κάποια σχετικὴ ἰσορρόπηση ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἢ καὶ περισσότερους ἱμπεριαλισμοὺς. Οἱ ἀνεπίκαιρες καὶ ἀσυγχρόνιστες λύσεις (ἐπιδιώξεις λύσεων) ἔδωσαν ἀφορμὴ στὴν τόνωση τῶν μεγάλων ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων τοῦ αἰῶνα μας πού συνδυάζουν τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἠθικῆς αὐτοτέλειας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ βίαιη ἐνοποιητικὴ ὀργάνωση τοῦ κόσμου κάτω ἀπὸ ὀλοκληρωτικὰ (κοινωνιστικοῦ ἢ φυλετικοῦ χρωματισμοῦ) συστήματα. Αὐτὸς ὁ ἀπάνθρωπος ὑπεριμπεριαλισμὸς ἐνισχύθηκε καταπληκτικὰ ἀπὸ τὰ ἀστοχήματα τῶν ἀνεπίκαιρων ἱμπεριαλισμῶν παλαιοῦ τύπου πού ἀναγεννήθηκαν στὰ τέλη τοῦ προηγούμενου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ δικοῦ μας αἰῶνα. Πλανήθηκαν βαρειά οἱ Μεγάλοι ζητώντας νὰ γίνουν ἀκόμα πιὸ μεγάλοι μέσα σ' ἓναν κόσμον πού ἔγινε πολὺ μικρός. Τὴ λύση στὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου δὲ μπορούσε πιά νὰ τὴ δώσει ὁ ἱμπεριαλισμὸς. Κάποιον ἄλλου ἔπρεπε ν' ἀναζητηθεῖ ἡ λύση. "Αν δὲν ὑπάρχει διόλου ἡ λύση, τότε ὁ ἀνθρώπος θὰ χαθεῖ ἀναγκαστικὰ στὸν αἰῶνα μας. Ἀφοῦ ὅμως ὑ π ά ρ χ ε ι ὁ ἀνθρώπος — καὶ ὑπάρχει ἀναμφισβήτητα, ὅπως εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο — θὰ ὑπάρχει καὶ ἡ λύση πού θὰ τὸν κάνει νὰ σωθεῖ. Ὁ αἰῶνας μας ἔμαθε ὅτι δὲν εἶναι μύθος ὁ κατακλυσμὸς. Ἐλπίζουμε νὰ μάθει ὅτι δὲν εἶναι μύθος οὔτε ἡ Κιβωτός.